

Croatia XVI (1985) — 22/23 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Josip Mihojević

**DRUŠTVENA POZADINA JEDNE
STAROHRVATSKE PJESME**

UDK 886.2-023-1

Autor iz više aspekata analizira glagoljicom zapisanu pjesmu Blagoslov puka, hrvatsku inačicu Benedictio super populum, koja je nastala na zadarskom tlu pa se širila prostorima Južne Hrvatske.

Pjesma *Blagoslov puka*, koja potječe iz književne baštine začinjavaca, nekoliko je puta izazvala istraživače starijeg hrvatskog pjesništva. Promatrana je ne samo kao kulturnopovijesni pisani spomenik već i kao svojevrsno umjetničko ostvarenje. Iako osvrtni nisu izravno išli za time da joj označe strukturalne činitelje koji joj daju određeno mjesto u korpusu našega srednjovjekovnog pjesništva, motiviranost tih stihova bilo je dovoljno polazište za njihovu raščlambu. Djelo s umjetničkim odlikama pruža mnoge mogućnosti pristupa. Jedan je od njih uvid u okolnosti u kojima ono nastaje. Ostajemo i ovdje na istoj razini promatranja ovog drevnog pjesničkog sastava, kako bismo ispitali odraz društvene stvarnosti u njemu.

U vezi s time treba istaknuti da je pjesma u vrijeme nastanka bila namijenjena svečanim prigodama i da joj je u nekim sredinama namjena do novijeg vremena ostala ista. Praktična joj se primjena protezala kroz nekoliko stoljeća. Zato se prepisivala, doradivala, proširivala i dopunjavala novim motivima, te je ušla u zbornike i pjesmarice iz različitih vremena.

Zapaženo je da sve verzije pjesme *Blagoslov puka* imaju lokalno značenje; uvijek su vezane uz neko određeno mjesto ili uz neko područje. Prva poznata pjesma te vrste pripada Zadru. Na više se mjesta u njoj spominje taj grad, život u njemu i oko njega. Ona je s tom sredinom povezana ne samo zato što o njoj govori, nego i zato jer je u Zadru nastala. Nekoliko je varijanata te pjesme odraz zadarskog kraja, i to joj još više naglašuje pripadnost. S druge strane, činjenica da su je prihvatila i druga mjesta daje joj izrazitije društveno značenje. Širenje pjesme u raznim smjerovima pokazuje da i ti krajevi žive u sličnim prilikama i da njihove stanovnike prožimlje ista svijest.

Petnaesto je stoljeće još uvijek bilo u znaku kulturne nadmoći Zadra nad drugim obalnim predjelima. Nakon toga, kad su se više manje svi primorski gradovi našli u renesansnom strujanju, mletački su gospodari u svom administrativnom središtu na istočnoj obali, u Zadru, radije željeli imati trgovačko i vojničko uporište negoli kulturno rasadište, pa su to uz pomoć novih žitelja, doseljenih stranaca, i postizali. Ali Zadar se ni u najtežim vremenima nije odricao svoje kulturne uloge. U njemu su se rađali uporni podržavatelji domaće, hrvatske umjetničke riječi. Tu su nikli Jerolim Vidulić, Petar Zoranić, Šime Budinić, Juraj Baraković, Brne Karnarutić i drugi. Sviješću njihovom i ostalih njegovatelja čistoće jezika Zadar je obranio svoj govor od tuđinske »pošpurenosti« i odupro se prisili da se odrekne svoje narodne bitnosti.

Povod da još jedamput ogledamo ove stihove daje jedna do sada neobjavljena redakcija pjesme pod naslovom *Blago-*

slov na blagdan Vazma. No, prije nego se na nju osvrnemo, pogled na one varijante koje su nam poznate pokazat će da im se umjetnička stvarnost podudara s društvenom, da joj je najuočljivija osobitost to što je osobni pjesnikov doživljaj objektiviziran u njegovu vremenu.

1. Zadarska pjesma iz početka 15. stoljeća

Tekst najstarijeg *Blagoslova puka*, sa ciljem da ga znanstveno razmotri, objavio je H. Morović prije tridesetak godina.¹ Neposredan predložak prema kojemu je pjesma prikazana javnosti bila je snimka što ju je učinio Luka Jelić na početku ovoga stoljeća. Jelić, vrijedan kulturni radnik posebice na polju glagoljske tradicije, spasio je tu staru pjesmu od propasti, ali je nije uspio objelodaniti. Nalazila se na početnim listovima većeg rukopisa na talijanskom jeziku iz 18. st., u kojemu je bila zapisana povijest Zadra i njegove okolice. Kako se cijeli rukopis danas drži izgubljenim, sadržaj mu znademo iz Jelićeva opisa. Od posebnog je značenja što nam je taj znanstvenik sačuvao ovu hrvatsku pjesmu.

Pjesma je postankom starija za nekoliko stoljeća od talijanskog rukopisa u kojemu se našla. Ispod naslova na latinskom jeziku, koji glasi *Benedictio super populum*, stoji bilješka: *Anni Domini 1416*. Na kraju pjesme prepisivač je dodao: *Extractum ex Libro manuscripto et partim Gothico existente in Capsula Colegii S. Simeonis*. U arhivu crkve sv. Šimuna nalazila se, dakle, rukopisna knjiga (pjesmarica?) iz koje je pjesma prepisana. Kodeks je djelomično bio pisan glagoljicom, kako se razabire iz izraza *gothico*, jer se glagoljsko pismo katkada tako nazivalo.² Što se tiče godine koja označuje posta-

¹ Hrvoje Morović, *Jedna stara zadarska lokalna pjesma, Građa za povijest književnosti hrvatske*, 23, Zagreb 1952, str. 48—56.

Autor je naknadno nadopunio ovaj rad iscrpnim prikazom kodeksa u kojemu se pjesma sačuvala. Tu proširenu studiju pod naslovom *Nestali izvor za kulturnu povijest Zadra i stara zadarska lokalna pjesma u njemu tiskao je u knjizi Sa stranica starih knjiga*, Split 1968, str. 141—165. Kad god se pozivam na Morovićevo izdanje pjesme i njegova objašnjenja, uzimam u obzir rad iz ove knjige.

² Ne može se pouzdano uzeti da izraz *gothico* uvijek označava glagoljicu, kao što je npr. sigurno da u Tome Arhidakona zaista označuje prvo hrvatsko (slavensko) pismo. Toma piše: *Dicebant enim, gothicas literas a quondam Methodio heretico fuisse repertas...* (F. Rački, Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*, MSHSM, XXVI, Scriptores, vol. III, Zagreb 1894, str. 49).

Talijanski su pisci pod tim izrazom nekada podrazumijevali beneventansko pismo. C. F. Bianchi, opisujući rukopis iz 12. st., koji je pripadao zadarskoj crkvi sv. Šimuna, naziva ga *Un antico Evangelistario gotico... scritto su carta pergamena, con caratteri gotici, nitidi*

nak ili bilježenje pjesme, Morović je smatra vjerodostojnom. U pjesmi su evocirana »bnetačka gospoda«, pod čiju je vlast Zadar konačno potpao god. 1409, pa su tek nakon toga mogli nastati stihovi:

Oca papu i cesara
čuvaj od ruk silnih cara,
daj bnetačkoj čast gospodi
i na suhu i na vodi.

Da je prijepis iz 18. st. vjerno prenio godinu iz starog predloška, može se pouzdano držati. Prijepis potječe od zadarskog bilježnika Ivana Sorarija, iskusnog arhivskog radnika, koji se dobro razumio u pisanje brojki, ističe Morović.

Poteškoće se ipak javljaju. Prvi od navedenih stihova, ili točnije jedna riječ u njemu rađa izvjesnu sumnju o vremenu nastanka pjesme. Tu dvojbenost nameće riječ *cesara* i pitanje na koga se pod tim misli. Morović drži da se to odnosi na hrvatskougarskog kralja. Uspomena na nj i na njegovu vladavinu nad Zadrom mogla je živjeti i nakon 1409. godine, pa je zato negdašnji kralj spomenut čak prije sadašnjih zadarskih gospodara. Republika sv. Marka u to je doba, naime od 1413. do 1418, bila u prijateljstvu s hrvatskougarskim kraljem, i zato sjećanje na toga vladara Mlečanima nije smetalo. To su tumačenje prihvatili A. Strgačić³ i G. Bujas.⁴

Drukčije isti stih objašnjava J. Bezić. Prema njegovu izlaganju riječ *cesara* može se odnositi na hrvatskougarskog vladara, koji je bio ne samo kralj nego i car. Do 16. stoljeća hrvatskougarski vladari bili su kraljevi osim Sigizmunda Luksemburškoga, koga je papa Eugen IV. okrunio carskom krunom u Rimu 1433. god. Dakle, na toga bi se vladara mogao odnositi navedeni stih. S toga razloga zabilježena godina postaje sporna, jer je pjesma mogla nastati istom za vrijeme cara Sigiz-

*e spiccati, con le iniziali miniate e dorate. Porta in fronte la seguente iscrizione gotica: Liber Ecclesiae Scti Symeonis. (Zara Cristiana, I, Zara 1877, str. 538). Isti rukopis V. Brunelli naziva un evangelistario (o breviario) gotico, appartenente alla chiesa di s. Simeone. (Storia della città di Zara, ed. II, Trieste 1974, str. 275). Jedan i drugi podatak odnose se na latinski evanđelistar pisan u nekom od zadarskih skriptorija u 12. stoljeću. Kodeks je u prošlom stoljeću nestao iz Zadra. Za njim je tragao Antonin Zaninović i ustanovio je da se sada nalazi u Berlinskoj biblioteci. (A. Zaninović, *Laudes iz početka 12. vijeka u Evanđelistaru zadarske crkve sv. Šimuna, »Sveta Cecilija«, XX, sv. 1, str. 1—8, Zagreb 1926).**

³ Ante M. Strgačić, *Zadranin Šime Vitasović i kulturno povijesno značenje njegovih djela, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. II, Zagreb 1955, str. 75, bilj. 66.*

⁴ Gašpar Bujas, *Rezultati u proučavanju dijela stare hrvatske poezije, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. VI—VII, Zagreb 1960, str. 525.*

munda. Prepisivač iz 18. stoljeća, misli Bezić, krivo je pročitao godinu, a to se lako moglo dogoditi ako je bila napisana rimskim brojkama. Prema tom nagađanju u starom je rukopisu bila označena godina 1441, a ne 1416, jer tada još nije bilo cara na hrvatskougarskom prijestolju. Potkrala se, dakle, nehотиčna pogreška.⁵

Vremenski razmak od nekih tridesetak godina nije posve beznačajan za postanak pjesme. Ona je, doista, mogla nastati i prije godine zabilježene uz nju. No, ako postoji vjerojatnost da je godina 1416. točno zabilježena, pokušat ćemo novom interpretacijom ovih stihova dovesti u sklad ono što prividno izgleda anakronično.

Prije svega treba semantički razlučiti pojmove *car* i *cesar*. Zahtjevom povijesnih prilika u našem se umjetničkom i pučkom pjesništvu ustalilo da se *carem* označuje osmanlijski sultan, a *cesarom* kršćanski vladar. Postao je to običaj u pisaca iz svih krajeva. Otmanskog osvajača *carem* naziva Dubrovčanin Vetranović:

Za koju, vajmeh, stvar uzrokom zlijeh ljudi
prolijeva slavan car krstjansku krv svudi.⁶

Govoreći o bitci za Rodos koju je god. 1522. poduzeo sultan Sulejman II, Hvaranin Hanibal Lucić kaže:

⁵ Jerko Bezić, *Starinska pučka pjesma »Blagoslov puka« i njezini napjevi u zadarskoj okolici, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. XI—XII, Zadar 1965, str. 569. Autor ima ovo tumačenje: Rimsku brojku MCCCCXLI prepisivač je nepažnjom pretvorio u MCCCCXVI, a to se lako moglo dogoditi, ako je predzadnja znamenka bila nejasno napisana ili je imala krivudaste krakove. Drugim riječima, L se moglo pročitati kao V.

Autor se još osvrće na značenje riječi *cesar* i na njezinu starost. Čini mi se izlišnim postavljati pitanje nije li riječ *cesar* ovdje ostatak iz staroslavenskog jezika. U staroslavenskom je naime riječ *cesar* označavala i cara i kralja. Međutim, imamo potvrde da su se i u starijem poetskom jeziku, bližem staroslavenskom, i prije 15. st. upotrebljavale riječi *kralj* i *kraljica*, a da se kasnije podjednako javljaju *cesar* i *cesarica*. U najstarijoj zbirci hrvatskog pjesništva (*Pariški zbornik* iz god. 1380) u pjesmi o sv. Jurju nalaze se ovakvi izrazi: *Kralj s vlasteli poče tako večati*; i još: *Kralj jednu čer vele lipu imiše*. U pjesmi o mucu iz iste zbirke treći stih glasi: *Kralj nebeski Isus dobri*. U *Marijinoj pjesmi* ima riječ kraljica: *Ti si nebeska kraljica*. To ne znači da su riječi *cesar* i *cesarica* iščezle. Naprotiv, nalazimo ih u to doba, a i kasnije. U rukopisnoj *Trogrskoj pjesmarici* iz 16. st. ima ovaj stih: *Bože otče naš nebeski i cesare još anjelski*, list 9b. Na drugom mjestu: *O slavna cesarice raja nebeskoga*, list 43a. U Bilanovićevoj i Vitaševićevoj pjesmarici iz 17. st. nalazimo stih: *Zdrava slavna cesarice*. Kad je ritam i stih iziskivao dulju riječ, pjesnik se poslužio raspoloživom mogućnošću.

⁶ *Pjesanca slavi carevoj, Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, izd. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 5, Zagreb 1968, str. 202.

Petkrat je tisuć sto ljudi car sakupil
Nevoljno toj misto s kimi je podstupil.⁷

Istom riječju, s Vetranovićevim epitetom, označava sultana Zadrana Brne Karnarutić:

Začuvši Suliman, on turski slavan car,
da ov harvatski ban čini mu takvu stvar,
odluči odlukom carske svitlosti
prit s silom i s bukom njegove jakosti.⁸

Mlađi Karnarutićev sugrađanin, Juraj Baraković, u istom značenju upotrebljava riječ *car*:

Gnjivna cara bis potače
da razmirje s krstom hoti,
rimskoj veri sta suproti,
ter do živa Zadra tače.⁹

U jednom aforističkom kupletu iz *Jarule* Baraković ima obje riječi s jasnim diferenciranjem:

Ni človika vrhu popa,
nije kralja vrh cesara,
poganina nî vrh cara
vrhu ključa nî zaklopa.¹⁰

Pjesma o sigetskoj pogibiji u *Kajkavskoj pjesmarici* iz 16/17. stoljeća riječju *car* također označava sultana:

Zrinskoga glavo gda pred Cara donesoše
ino je pred Cara na zemlo položiše,
kalk jo Car zagleda, kmesto se zaplaka
ino mi poče tako govoriti.¹¹

Značenje apelativa je, dakle, i u starom zadarskom *Bla-goslovu* jasno. Nedoumicu izaziva to što pjesnik, podanik republikanske mletačke vlasti, moli za nekoga kršćanskog *cesara*, i to onoga koji je ugrožen od Osmanlija. U ono doba to je

⁷ *Poslanica Jeronimu Martinčiću*, izd. *Pet stolj. hrvatske književnosti*, knj. 7, Zagreb 1968, str. 106, 157—158.

⁸ Brne Karnarutić, *Vazetje Sigeta grada*, u knjizi *Opsada Sigeta*, I—III, Liber, Zagreb 1971, str. 45.

⁹ *Vila Slovinka*, Skazanje pisni trete, izd. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 8, Zagreb 1964, str. 235.

¹⁰ *Jarula*, Prilike, *SPH*, knj. XVII, Zagreb 1889, str. 341, 57—60.

¹¹ Olga Šojat, *Prekomurska pjesmarica I*, »Forum«, XII, knj. XXVI, Zagreb 1973, str. 194.

moglo imati političku težinu pa ta činjenica postaje zanimljiva. Za nas je to vrijedno istražiti da utvrdimo vrijeme nastanka pjesme. Računamo s vjerojatnošću da je pjesma nastala u vrijeme koje je označeno bilješkom, a ne sredinom 15. stoljeća, i da je godina 1416. ispravno prenesena, zato pogledajmo što se u to vrijeme i neposredno prije toga događalo.

U drugoj polovici 14. st. Osmanlije nezaustavljivo stupaju na europsko tlo. Gog. 1354. emir Orhan zauzima Galipolje i eto ga nadomak Carigradu. God. 1363. Murat I. osvaja Trakiju i u Drenopolju osniva prijestolnicu. Katastrofa na Kosovu polju zbilja se god. 1389. Bajazit I. dokrajči god. 1393. bugarsku državu, a god. 1396. potuče vlaščkoga kneza Mirču kod Nikopolja. Iz toga boja Sigizmund Luksemburški, Mirčin saveznik, jedva iznese živu glavu. Nakon toga Osmanlijama je bio cilj Carigrad. U tim prilikama jedan je kršćanski *cesar* bio u vrlo nezavidnom položaju, a to je onaj koji je stolovao u prijestolnici Bizantskog Carstva.

U vrijeme kada je naša pjesma nastala, u Carigradu su se vodile borbe za prijestolje između Ivana Kantakuzena i Ivana Paleologa. Te nutarnje trzavice otežavale su ionako kritičnu situaciju, i moglo se svaki čas očekivati da će Carigrad bez otpora pasti u ruke poganskih osvajača. Zapadni svijet nije bio ravnodušan prema onome što se događalo na Istoku, a naročito je bio uznemiren papa. U to se vrijeme pregovaralo o izmirenju Istočne i Zapadne Crkve. Bizantski car Ivan VIII. Paleolog bio je prisiljen tražiti od Zapada pomoć protiv Osmanlija pa je, ne bez političkih razloga, prisustvovao općem crkvenom saboru koji se održavao u Ferari i u Firenci (1438—1445), spreman na ustupke u pogledu unije. Posredstvom dubrovčanina Ivana Stojkovića, koji je prije sabora vodio pregovore u Carigradu, i zauzimanjem čuvenog kardinala Ivana Bessariona, po narodnosti Grka, na saborskim je sjednicama pronađena mogućnost za sporazum. No, sva su nastojanja propala jer se sjedinjenju usprotivila u Carigradu jaka stranka zelota.

Iako nije bio izložen neposrednoj pogibelji, Zapad je strepio. Strah od propasti kršćanstva u Istočnoj Europi izazivao je uznemirenost u zapadnome svijetu zbog ideoloških i političkih razloga. Na Zapadu se sa zabrinutošću o tome govorilo. Ni naš pjesnik nije bio izvan tih komešanja širokih razmjera. U svojoj pjesmi strahuje za kršćanskoga, bizantskog cara i za nj zaziva pomoć s neba. Stihovi mu, dakle, odrazuju europsku, a to znači svjetsku, društvenu i političku konstelaciju onoga vremena.¹²

¹² Isti razlozi dopuštaju pretpostaviti da iz ovoga doba potječe ritmička proza koja počinje *Bože, daj mir i jedinstvo*. Ne samo da je

Slika zbivanja, treba primijetiti, sastavljaču ovih stihova nije posve jasna, i toj neodređenosti odgovara njegovo govorenje. Ono što se događa u istočnom dijelu Europe daleko mu je, i pjesnik nije u mogućnosti da se s time posve srodi. Zbog toga ostaje na razini uopćenog izražavanja. U navedenim stihovima uz imenicu *cara* dodaje pridjev *silnih*. U taj je epitet zbio strah, ali od nečega što je daleko od njega, kao od utvare kojom ga netko plaši. Stilistički je to očitovao i gramatičkim oblikom. U ovom slučaju pluralno iskazivanje označuje neku neodređenu stvarnost koja, doista, zabrinjuje, ali još ne ugrožava. Imenicu *cesar* u prvom stihu ostavlja samu. Nije ju popratio oznakom slabosti jer se to vladaru jednoga carstva ne dolikuje, ali ni atributom koji bi podsjećao na snagu, jer je više nema. Pjesnikovo poimanje da nevolje koje su na pomolu još ne ugrožavaju ni njega ni sredinu u kojoj živi, odrazuje se u izražajnoj suzdržljivosti.

Prvi stih s oba elementa predstavlja zapravo svu kršćansku Europu: zapadni je dio personificiran u papi, istočni u cesaru. Povijesne napetosti s kraja 14. i s početka 15. st. našle su odjeka u pjesničkom govornom iskazu koji odgovara autorovu shvaćanju zabrinjavajućih događaja u razvitku.

Stari zadarski *Blagoslov*, sastavljen od 86 stihova, prva je poznata i ujedno najkraća redakcija sličnih pjesama. U uvodnim stihovima upućen je Zadranima poziv u doličnom, ali sasvim prisnom tonu:

O ti puče poštovani
naši drazi Zadrani.

Još se na nekoliko mjesta spominje Zadar, Zadrani, gradske zidine, crkve, kuće, zadarska sela, polja itd.

odraz nastojanja sjedinjenja Istoka i Zapada, nego se iz nje razabire nemir što ga uzrokuju vanjski neprijatelji, unutrašnji stresovi i shizme. Spominju se i oni koji se bore. Iz konteksta je očito da se radi o borbi protiv pogana. Sjetimo se da je god. 1444. na papin poziv poljski kralj Vladislav krenuo u križarski rat protiv Turaka i da je kod Varne poginuo. Zazivima su povod bila stvarna zbivanja. Najstariji poznati tekst zabilježen je u *Trogirskoj pjesmarici* iz 16. st. na listu 12a i 12b.

Nekoliko podataka o istim zazivima donio je Josip Franulić u radnji *Stara molitva vjernika u Hvarskoj biskupiji*, »Služba Božja«, XVII, br. 2, Makarska 1977, str. 106—118. U svom istraživanju autor se ograničio na područje otoka Brača, Hvara i Visa. Na tim su otocima zazivi bili prošireni, ali nije utvrđeno otkada. Autor tvrdi da se nisu uobičajili u bračkim mjestima Bolu, Sumartinu i Poljima. Trvdnju temelji, čini se, na usmenim izvještajima. Pregledavajući neke spise iz bolškoga arhiva imao sam u rukama jednu bilježnicu iz 18/19 st., u kojoj su ti zazivi dva puta prepisani. Iz toga zaključujem da su se i u Bolu pjevali, a da su u zadnje vrijeme pali u zaborav.

U strukturi pjesme razlikuju se tri dijela. U prvome, koji se sastoji od 16 dvostihova (stih 1—32) zazivaju se višnje moći da budu darovatelji blagoslova. Nebeski su zagovornici označeni zajedničkim nazivima po grupacijama (proroci, apostoli, vangelisti, mučenici, koludri, spovednici), samo je jedan poimence zazvan, a to je naslovnik crkve u kojoj se blagoslov dijeli, sv. Šimun. U drugom dijelu od 24 dvostiha (stih 33—80) nabrojani su primatelji blagoslova, a to su stanovnici grada Zadra i njegovih širih prostora, i oni koji njima upravljaju. Treći, završni dio kratak je, ima samo tri dvostiha (stih 81—86) i podsjeća na liturgijske završne eksklamacije.

Najznačajniji je drugi dio pjesme. Nije samo brojem stihova nego i središnjim položajem ovaj dio jezgra pjesme. Sastoji se od dvije cjeline: u prvoj je evocirana vlast, u drugoj podanici. Na prvi pogled upadan je omjer stihova u tim cjelinama. Prva se sastoji samo od šest, druga od četrdeset i dva stiha. U prvoj cjelini, gdje spominje vlasti, pjesnik je vrlo odmjeren te izriče samo najnužnije, u drugoj, naprotiv, nije štedio riječi i opširno niže staleže, zanate i zanimanja kojima se bavio zadarski puk. U popisu onih kojima se želi dobro, uz vlastelu i vladike, našli su se: pučani, konjanici, vojnici, težaci, postolari, krojači, pilicari, zlatari, kovači, oštari, mornari, ribari, bekari, kalafati i zidari, a ako je netko zaboravljen, naći će se u stihu: *svake vrsti artizani*. Nisu ispuštena ni zadarska sela, vinogradi i polja. Sveobuhvatnost nabiranja upotpunjena je sjećanjem na odsutne građane:

Blagoslovi na sve strame,
Bože, tvoje sve Zadrane.

Autor pjesme pomno navodi obrte i građanska zanimanja na kojima se zasnivao život i napredak Zadra. Politička je uprava, naprotiv, dodirnutu samo općenito, i nije spomenut ni jedan njezin predstavnik u Zadru. Doista, vrhovna državna vlast nije smjela biti mimoidena, pa joj je posvećen jedan dvostih, najmanja metrička jedinica:

Daj bnetačkoj čast gospodi
i na suhu i na vodi.

Suzdržanošću koja izbija iz škrtog izraza pjesnik očituje negodovanje što njegov grad u svojoj vlasti drže »bnetačka gospoda« kojim je Zadar, nedavno, izdajnički prodan.

Jedan izraz iz toga stiha dopušta nam da prodremo u svijest pjesnikovu u času kada mora spomenuti nove gospodare. To je riječ *čast*. Pomno je odabrana ta riječ. Ona nije sinonim za *vlast*. Pjesnik se ograđuje od te riječi i njezina sadržaja jer je ne voli ni on ni njegovi sugrađani. Riječ *čast* politički je

neutralna, i pjesnik se njome poigrava. Nije se iznevjerio svoje osjećaju, a opet nije mogao biti okrivljen radi nepoštivanja državnih poglavara. Uzevši u obzir da spominjanje novih gospodara nije smjelo biti prešućeno u jednoj javnoj svečanosti kojoj je pjesma namijenjena a da ne bude dovedena u pitanje lojalnost autora i priređivača svečanosti, razumljivo je da su navedeni stihovi bili nužni. No, stavimo li ih u odnos s ostalima u središnjem stavku pjesme, otkrivaju nam pjesnikovo raspoloženje prema novoj situaciji u gradu. Opsežan katalog zanatskih ceħova jasno kazuje kome su naklonjeni pjesnikovi osjećaji. Opširnost suprotstavljena kratkoći, dugo nabranje zanata pak šturoom napominjanju »časti«, odraz je neraspoloženja što ga je zadarski građanin osjećao u promjeni koja je potkraj prvog desetljeća petnaestog stoljeća izmijenila društvene odnose.

Nabranje građanskih staleža odraz je suprotnosti koje su se u to vrijeme u Zadru zaoštravale. U tome treba gledati razlog nastanka pjesme. Oblikovana u stilu tradicionalnog hrvatskog pučkog pjesništva, ona je dobila ulogu *pohvalne pjesme* za onaj sloj građanstva koji je sve više gubio utjecaj na javni život. Spominjanje obrta, zanata i ostalih zanimanja na javnome mjestu, u jednom svečanom času, uz opće sudjelovanje naroda, trebalo je da probudi ponos tih ljudi koji su osjećali da im se krnje ili posve oduzimaju prava. Za vladajući krug već su postojale pohvalne aklamacije, tzv. *laude*, i javno se pjevale. Trebalo je da sada to isto ima i mali puk, koji je ostao obespravljen i zapostavljen u novim odnosima pa je želio da barem u pjesmi doživi svoje dostojanstvo.

Sve varijante koje su nastale prema ovoj staroj pjesmi pokazuju da su njihovi redaktori, svjesno ili nesvjesno, čuvali prvotnu pjesničku koncepciju i isti način izražavanja, koje je u prvog pjesnika bilo osmišljeno.

2. Pjesma s južnih strana

Razmjene pjesničkog iskustva bilo je u naših starijih stihotvoraca i prije nego se uvriježio običaj pjesničkih poslanica u 16. i 17. st. U sloju anonimne književnosti izmjena se sastojala u preuzimanju tekstova s raznih područja i njihovu prilagođivanju novoj sredini. Zato imamo zajedničkih stihova u pjesničkim zbornicima nastalim na udaljenim mjestima. Tako se i stari zadarski *Benedictio super populum* našao u tzv. *Budvanskoj pjesmarici*. Pjesma je, dakako, prilagođena gradu kojemu je namijenjena pa su svuda ime Zadar i ektik zadarski zamijenjeni s Budvom i budvanskim. Iako je zadarski *Benedictio super populum* postojao više od dvije stotine godina

prije *Budvanske pjesmarice*, gotovo su svi stihovi preuzeti u prvobitnom obliku, ali je južni redaktor pjesmu dopunjavao pa je duža od zadarske za pedesetak stihova. Dijelovi pjesme što su nastali u Budvi spominju neka zanimanja kojih nije bilo u zadarskoj varijanti:

Blagoslovi svi mornari,
vični Bože, zla obrani,
od fortune kursar (!) takoj
i u porat krati (!) svoj.

U Budvi se osjetila potreba da se u pjesmu, između ostaloga, unesu još dva zanimanja, i to brijačko i liječničko. Spomenuta su jedno do drugoga radi djelomične srodnosti među njima. Ranarstvo je nekada bilo povjereno brijačima pa je u stihovima to došlo do izražaja:

Blagoslovi svi ki miju
brade, glave ljudem briju,
daj likarom, Bože mili,
da bi dušu ne izgubili.¹³

Budvanska je pjesmarica nastala oko god. 1640. tako da je jednim dijelom prepisana iz *Korčulanske pjesmarice* Bratovštine Svih svetih iz 15. st., ali je od nje dosta opširnija. Franjo Francev je bio sklon vjerovati da je *Korčulanska pjesmarica* bila isto tolika, da je imala sve tekstove kao i *Budvanska*, a da je u času kada ju je V. V. Vukasović objavio bila okrnjena.¹⁴ Kako za tu pretpostavku nije donio potvrde, o tome se može raspravljati. Naša bi pjesma bila jedan od pokazatelja da se o tome misli drukčije.

Budvanska je pjesmarica identična s *Korčulanskom* u drugom dijelu, od lista 83. do kraja. Pretpostaviti da je *Korčulanska* imala još pjesama ispred sačuvanih, kako ih ima *Budvanska*, značilo bi dopustiti da je i *Blagoslov puka* bio među njima, i to onaj isti što ga je imao Zadar god. 1416, a to se ne čini vjerojatnim. U najmanju ruku javilo bi se pitanje gdje je *Blagoslov puka* nastao i tko ga je kome predao, Zadar Korčuli ili obratno. Usto bi trebalo pretpostaviti da je potpuno preuređen za grad u koji je kasnije stigao, a tih tragova nema.

Postanak se *Budvanske pjesmarice* može objasniti samo na taj način da je prepisana iz dva ili više predložaka. Prva 82 lista, od 147 koliko ih usve ima, popunjena su tekstovima

¹³ Pjesmarica se čuva u Arhivu JAZU, I b 8.

¹⁴ Franjo Francev, *Hrvatska crkvena prikazanja*, »Narodna starina«, XI, Zagreb 1932, str. 145. Isti, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*, *Djela JAZU*, XXXI, Zagreb 1934, str. XXVI.

iz neutvrđena izvora, ostalo je prepisano iz korčulanskog pjesničkog zbornika. Evo i stvarnije potkrepe za to mišljenje na temelju podataka iz samoga kodeksa:

1. Na sadašnjem listu 83. *Budvanske pjesmarice* nalazi se intitulacija koja glasi: *Ove pisni duhofne jesu braće svih svetih od carkve koje se spivaju u nediljni dni i blagdani od svetih*. Na tom mjestu naslov nema nikakve svrhe. Znači da je njime počimao predložak iz kojega je taj dio pjesmarice uzet. Prepisivač je naprosto prepisao ono što je našao na početku Korčulanske pjesmarice, koja je zaista pripadala Bratovštini Svih svetih. Iza toga je označio vrijeme kada je to uradio: *Godišća od porojenja Divice 164...* Po tome zapisu znade se kada je *Budvanska pjesmarica* nastala.

2. Na 105. listu nalazi se ova indikativna bilješka: *U dvanađesetu nedilju jišći molitvu koja jest od sedme nedilje od koje jest ovi početak Veseli se svaka duša, na dvadeset i dvi*. Pjesmu *Veseli se svaka duša* doista ćemo naći na 22. stranici, ali ako počnemo brojiti od sadašnjega lista 83, dakle od onoga mjesta na kome je zapisan spomenuti naslov. To je bio početak *Korčulanske pjesmarice* koja također ima tu pjesmu.

3. Na samom početku *Budvanske pjesmarice* nalazi se skazanje o Naviještenju i Isusovu rođenju, bez naslova i početka. Osmerački stihovi popraćeni su didaskalijama u prozi. I to bi skazanje trebalo pretpostaviti u *Korčulanskoj pjesmarici* iz 15. st., ako ćemo povjerovati da je neki njezin izgubljeni dio poslužio kao predložak sastavljaču *Budvanske pjesmarice*. Budući da taj tekst ima obilježja razvijenih skazanja, a ne liturgijske drame, ne postoji vjerojatnost da je mogao nastati u vrijeme kada je *Korčulanska pjesmarica* pisana.

Fancev točno zapaža da se u svim priložima *Budvanske pjesmarice* miješaju štokavski i čakavski govorni elementi pa zaključuje da pjesme potječu iz sjevernih, čakavskih predjela Dalmacije.¹⁵ Otuda je u Budvu stigla i pjesma *Blagoslov puka*, ali bez korčulanskog posredovanja.

Rasprostranjenost *Blagoslova puka* bila je veća nego što nam ostaci pjesme danas pokazuju. Utjecaj mu se zapaža i u nekim skazanjima gdje kao djelitelj blagoslova nastupa anđeo u epilogu i u sažetu obliku ponavlja ono što je rečeno u ovoj staroj pjesmi. Kao i u *Blagoslovu*, na sličan se način i u skazanjima sazivaju nebeska dobra na prisutne slušatelje i gledatelje, na njihova mjesta, polja i na sve ono čime se u svagda-

¹⁵ Isti, *Hrvatska crkvena prikazanja*, str. 155.

njem životu služe. Jedan primjer imamo u *Prikazanju kako Isus oslobodi svete oce iz limba*:

blagoslova slavna tvoga
 postri vrhu puka ovoga,
 blagoslovi duše i tila
 i upravi sfa njih dila,
 blagoslovi polje i gore
 i tekuće vode i more,
 blagoslovi oganj i piću,
 aer tokoj, kojim diću,
 blagoslovi driva i plavi,
 da se brode vazda zdravi;
 blagoslovi mriže i trate
 da njih love vrhovate,
 i ostale njih mrižice,
 kimi love sfe ribice;
 njihe kuće, njihe dvori
 vazda čuvaj ti od zgori,
 blagoslov tva desna čista
 na kršćanska grad i mista,
 blagoslov vas, puče virni,
 otac i sin i duh mirni.¹⁶

Korištenje tih motiva daje novu dimenziju pjesmi *Blagoslov puka* jer sadržajno ulazi kao poetski sastojak u razvijeniji tip pučkoumjetničke književnosti.

3. Jedan glagoljski »Blagoslov«

Izvor za upoznavanje pjesme *Blagoslov puka* jest i Bilanovićeva pjesmarica. Nevelik je to kodeks, pisan dijelom latinićem, dijelom glagoljicom, a potječe iz druge polovice 17. stoljeća.¹⁷ Ta je rukopisna knjižica nekada bila vlasništvo Mihovila Bilanovića, što je potvrđeno njegovim vlastoručnim potpisom. Poslije smrti Bilanovićeve pripala je njegovom nećaku Šimunu Meštroviću. Na nutarnjem dijelu stražnjih korica zapisao je glagoljskim slovima svoje ime još jedan vlasnik, Pere Meštrić. Uz ove vlasnike nedvojbena su je imali u rukama i drugi, što se može zaključiti prema zapisima na pojedinim stranicama u knjižici. Vlasnici i oni koji su se njome služili živjeli su u raznim mjestima.

¹⁶ M. Valjavac, *Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka*, SPH, XXX, Zagreb 1893, str. 106.

¹⁷ U Arhivu JAZU, IV a 141.

Bilježnica ima dva početka, jer se jednom u nju počelo pisati s prednje, a onda sa stražnje strane. Glavni joj je sadržaj oduža pasionska poema pisana latinicom. Pretpostavlja se da ju je pisao prvi vlasnik, Mihovil Bilanović. Glagoljicom je napisano nekoliko propovijedi, zatim *Litanije svetog Antona našega odvitnika* i *Blagoslov puka*.

S oprezom treba primiti ono što piše A. Strgačić o ovdje sačuvanim pjesmama. On, naime, kaže, da je »za pjesme Bilanovićeve pjesmarice utvrđeno da su mnoge poznate još iz starijih glagoljskih rukopisa«. ¹⁸ Ako su negdje takve tvrdnje za bilježene, ne mogu biti točne. Komparativno proučavanje Bilanovićeve pjesmarice pokazuje da je pasionska pjesma prepisana iz latiničkog predloška s početka 17. stoljeća, ¹⁹ a *Blagoslov puka*, jedina glagoljska pjesma u pjesmarici, ni u čemu ne pokazuje ugledanje na starije tekstove te vrste. Treba, doista, napomenuti da je u zborniku nekada bilo više pjesama, ali ih sada nema. Na ostacima četiriju listova koji su otrgnuti iz stražnjeg dijela bilježnice opaža se po načinu kojim su reci bili ispisani, da su tu bili stihovi. Na malom reliktu jednog od istrnutih listova još je čitljiva riječ *pesm*. Danas, međutim, osim *Blagoslova puka* nema druge pjesme pisane glagoljicom.

Pjesmarica je ne samo mijenjala vlasnike nego se nalazila sad u jednom sad u drugom mjestu. Bilanović je svoj prilog pisao u Zadru god. 1661. Od god. 1687. do 1689. bio je kapelan u Diklu ²⁰ pa je zacijelo i tu imao sa sobom svoju knjižicu. Iz spomenutih bilješki vidi se da se pjesmarica nalazila u Tkonu, u Kukljici, u Vrgadi, očito je da je doprla do Zemunika, a bila je i drugdje. Iz nje su čitali glagoljaši i latinaši, a to dokazuju umetnuti liturgijski tekstovi na latinskom jeziku. Sve su to okolnosti koje će nam poslužiti u shvaćanju pjesme iz ove pjesmarice. Povod postanka joj je isti kao i ostalim pjesmama sa sličnim naslovom, ali je pjesnik krenuo svojim putem. Motivika je u njoj bogatija a povezanost s vremenom i prilikama izrazitija. Ta je glagoljska pjesma dala povoda razmišljanju o svim varijantama *Blagoslova*. Do sada nije objavljena, zato je ovdje cijelu donosim.

¹⁸ A. M. Strgačić, *nav. dj.*, str. 54.

¹⁹ Pjesma je objavljena u *Gradi za povijest književnosti Hrvatske*, 32, Zagreb 1978, str. 87—120. O pitanju njezine filijacije vidi J. Mihojević, *Dva pjesnika iz bolskog samostana, Spomenica u povodu 500. obljetnice dominikanskog samostana u Bolu*, Zagreb 1976, str. 115—135.

²⁰ A. M. Strgačić, *nav. dj.*, str. 73, bilj. 32. Prema Strgačićevim navodima Bilanovići potječu iz Kukljice na Ugljanu. Neki su članovi te obitelji bili benediktinci u tkonskom samostanu.

BLAGOSLOV NA BLAGDAN VAZMA

- Blagoslovi, sveto Trojstvo,
nerazdijeljeno jedinstvo,
o privični stvoritelju
i naš blagi spasitelju,
5 blagoslovi crikvu ovu,
tenpal ovi, rajsku slavu.
Blagoslovi, Bože slavni,
kuću tvoju, dom prislavni.
Blagi sinu rajski
10 o Isuse naš prislatki,
tvoju svetu zaručnicu,
svim kršćanom pomoćnicu.
Blagoslovi, Duše sveti,
tvoj prislavni tenpal sveti,
15 crikvu tvoju blagoslovi,
slavom raja nju proslavi.
Oca papu prisvetoga,
gospodina mogućega,
i principa prisvitloga,
20 duža našega bnetaškoga,
prisvitloga još cesara,
svrhu kraljev gospodara.
O privični Bože slavni,
ti jim daruj mir pislavni.
25 Kad se od Dive vi rodiste,
mir prisveti navististe,
od an'jelov tvojih slavnih,
od slug tvojih izabranih,
a od mrtvih kad ustaste,
30 mir prisveti vi zazvaste:
Mir vam, moji učenici,
moji dragi naslidnici,
pogledajte moje rane
gdi se znadu na sve strane.
35 Pošalji nam, sinu rajski,
o Isuse naš prislatki.
Blagoslovi, Bože, zgora,
iz rajskoga sveta dvora,
arhibiskupa prisvitloga,
40 jenerala čestitoga,
ti jih, Bože, blagoslovi
i u dobro njih postavi,
kneza svitla zadarskoga,
kapitana velikoga,
45 providura prisvitloga

- komornika zvišenoga,
ti jih, Bože, blagoslovi,
slavom raja njih proslavi.
Blagoslovi, Bože slavni,
50 redovniki poštovani,
ti jim možeš milost dati
i blagoslov njim poslati,
ki poštenje tvoje brane,
tvoje sluge izabrane.
55 Blagoslovi ovi žakni,
o Isuse naš prislatki,
Blagoslovi, Bože slavni,
ovi ljudi poštovani.
Blagoslovi, Bože slavni,
60 ove žene meju vami,
sini, hćere, dīcu mnogu,
neka služe tebi Bogu,
ti jih, Bože, blagoslovi
i u miru ih s vami stavi.
65 Blagoslovi i divice,
pored š njimi udovice,
ti jih, Bože, blagoslovi,
z raja slavom njih proslavi.
Starih, mladih, sve jedinstvo,
70 blagoslovi, Sveto Trojstvo.
Plodovita zemlja budi,
blagoslovom nju potvrdi,
vinograd nam neka plodi
i uza nj nam žito rodi.
75 Stupi maslin blagoslovi
da se vaše ime slavi,
ku j' nosila bila ptica
po imenu golubica,
koju Noe posla biše
80 u korablji kada biše.
Prija Noje maslinice
iz ust bile golubice,
za znamenje mira biše
Bog se svitom smiri biše.
85 Zato, Troice, blagoslovi,
duše naše u raj stavi,
po tvoemu blagoslovu
daj nam gori vičnu slavu,
kripost tvoga blagoslova
90 dušam dohodi vična slava.
Blagoslovi sve stvorenje,
slavni Bože gospodine.

- Živinica plodna budi,
 tvoj blagoslov svrhu njih budi,
 95 konji, voli i kravice
 i svi junci i junice.
 A sad, majko Isusova,
 tebe moli družba ova
 da nam činiš utvrditi,
 100 ov blagoslov potvrditi.
 Sad molimo svi an'jeli
 da bi za nas pomolili.
 Molimo sveti umiljeno
 i svetece poniženo
 105 da pomole Boga oca
 komu slave nije konca.
 A Isuse naš prislavni,
 sinu božji izabrani,
 tebe mole svi kršćane
 110 da im podaš rajske stane.
 Parakleta molimo ga,
 s ocem, sinom slavimo ga,
 dođi sada, Duše sveti,
 duše naše ti posveti.
 115 Ocu, sinu, svetom Duhu
 bud im hvala uvik vikom
 i nebeskoj toj kraljici
 slavnoj majci i divici
 i an'jelom i divicam
 120 i svim svetim i sveticam
 uvik vikom amen, aleluia.

*

* * *

Blagoslovi, Bože jaki,
 vas puk ovaj zemunički.

*

* * *

Blagoslovi, Bože jaki,
 vas puk ovi .ava. . .

Sadržajna čitkost stihova pokazuje da ih je pisao čovjek koji je živio s tradicijom takva načina izražavanja. Na prvi pogled čini se da nemamo ovdje što tražiti osim denotacije izgovorene riječi. Međutim, u pjesmi je ugrađeno više sastojaka koji će, ako ih pobliže razmotrimo, otkriti još poneku razinu misli i motiva.

Pjesma se s oblikovne strane vezuje uz poetsko nasljeđe koje karakterizira sintaktička zatvorenost osmeračkog dvostihha. Ali u gradnji pjesme, u biranju i rasporedu poetskih elemenata pjesnik ne oponaša predšasnike, već primjenjuje vlastit postupak. Na početku, mimoilazeći apostrofiranje i invokacije, ulazi odmah in medias res. Slušatelje ne nabraja po staleškoj pripadnosti nego ih obuhvaća širokom kategorizacijom kao članove ljudskoga roda. Imajući u vidu ljude osjećajem i društvenom ulogom stopljene u neko zajedništvo, spominje ih samo po prirodnim razlikostima: ljudi, žene, sinovi, kćeri, ili još općenitije: staro i mlado. Pjesma ostaje u granicama naslijeđenih struktura, ali vidno odražuje društvo u kojem su članovi sjedinjeni bliskim, gotovo obiteljskim životom.

Drugo je izvorište poetskih nadahnuća priroda. Pjesnik osjećajno živi sa svime što ga okružuje pa s posebnom razdraganašću promatra vinograde i maslinike, konje, volove, junce i junice. Ta se raspoloženja osnivaju na osobnom proživljavanju i na bliskosti prema tome svijetu. Bukoličko-idilički ugođaj nije fikcija nego odraz neposrednog dodira sa seoskim životom i s onim iz čega se sastoji običan život na maloj grudi zemlje. Ništa tu nije nestvamo ni uokvireno mitološko-knjiškim idealiziranjem. Pjesnik svojim svagdašnjim postojanjem saobraća s tom sredinom. Priroda kao poetski topos u pjesmi je samo autentična podloga života, svakidašnjost u službi čovjeka.

Uočljiv je i biblijski izvor pjesničkih slika. U drugom bi slučaju taj sastojak, kao locus communis, mogao biti prešućen. Ovdje ga, naprotiv, treba istaknuti. Alegorija Nojeve golubice s grančicom mira u kljunu, koliko god može izgledati reminiscencija na daleku, minulu propast čovječanstva, odnosno na spas maloga broja ljudi iz sveopćeg uništenja u potopu, u našeg je pjesnika izazvana posve bliskim i realnim događajima. Jednako kao i biblijski Noa on želi ugledati stručak masline i pticu koja nosi navještaj prestanka pogibelji. Tu je biblijsku sliku pomno razradio. A zašto? Odgovor na to pitanje ukazat će nam na još jednu komponentu pjesme.

Pjesnik je obuzet strepnjom, nečim što ugrožava njegovo, i ne samo njegovo postojanje. On živi u nemirnom vremenu i čezne za mirom. Tu čežnju nije potrebno naslućivati, jer je izgovorena. Želja za mirom osnovna je podloga pjesme. U jednom kratkom odlomku zapazit ćemo uporno ponavljanje riječi *mir*. Učestalost iste riječi ima stilematiku vrijednost, ali ovdje i neku drugu, nazovimo je *stvarnu*, jer su time ovi stihovi vezani uz zbilju od koje dobivaju umjetničku potvrdu. Simboliku masline pjesnik rješava svake metaforike:

O privični Bože slavni,
ti jim daruj *mir* prislavni.
Kad se od Dive vi rodiste,
mir prisveti navististe,
od an'jelov tvojih slavnih,
od slug tvojih izabranih,
a od mrtvih kad ustaste,
mir prisveti vi zazvaste:
Mir vam, moji učenici,
moji virni naslidnici.

Ako doživljaj pjesme ostavlja dojam pjesnikova vapaja za mirom, to nas navodi na zaključak da je napisana onda kada mira nije bilo, u neko ratno vrijeme. Pjesma ne kazuje o kojem se ratnom sukobu radi, ali će nam popratne okolnosti pomoći da to doznamo i da odredimo vrijeme postanka ovih stihova.

U latiničkom dijelu kodeksa prvi je njegov vlasnik, uz svoje ime, zapisao godinu 1661. Da je i drugi, glagoljski dio pisan također u drugoj polovici 17. stoljeća, lako se razabire iz lingvističkih osobina tih tekstova. U to je doba glagoljaška tradicija doživljavala opasnu jezičnu krizu. Pod utjecajem reforme jezika koju su provodili unijatski raspoloženi priređivači obrednih i priručnih knjiga, osobito Rafael Levaković svojim *Naukom krstjanskim* (1628), *Azbukividarijem* (1629), *Misalom rimskim* (1631) te vrlo raširenim *Ispravnikom za jereje* (1635), pisci unose u svoje sastavne strane jezične natruhe, rusizme. Propovijedi iz Bilanovićeve pjesmarice njima obiluju. U *Blagoslovu na blagdan Vazma* nema ni jednog takvog slučaja. On je sastavljen na području izvan reformnog utjecaja, ali je zapisan u isto vrijeme kada i propovijedi s oznakama toga hibridnog jezika.

Okolnosti upućuju na to da postanak pjesme stavimo negdje oko polovice 17. st. Područje gdje je sastavljena živjelo je tada u strahu od ratnih zbivanja. Upravo se u to doba razmahao kandijski rat (1645—1669), u kojemu su se dvije sile, Turska carevina i Mletačka Republika, otimala o prevlast na Sredozemlju. Protivnici se nisu sukobljavali samo na otvorenom moru nego i svuda gdje su se mogli sresti. Turske su čete iz Bosne upadale na područje Mletačke Dalmacije i Mlečani su bili prisiljeni da na jadranskoj obali brane svoje posjede ili ih preotimaju od Turaka.

U okolici Zadra često su se vodile borbe. Iz ruke u ruku padali su Novigrad, Karin, Zemunik, Obrovac, Ostrovica i drugi gradovi, a u južnijim predjelima izgubili su tada Turci važna uporišta: Klis, Risan, Perast i utvrde oko Drača. Rat u kojemu je naš čovjek lijevao krv pjesnik je gledao iz nepo-

sredne blizine, pa je posve prirodno da mu je pjesma puna vapaja za mirom.

Ratno je vrijeme ostavilo još tragova u pjesmi. Uz redovite građanske vlasti spomenuto je nekoliko predstavnika visokih vojničkih činova, i prije se zaziva blagoslov za »jenerala čestitoga« nego za »kneza svitla zadarskoga«. Moli se također za »kapitana velikoga«, za »providura prisvitloga«, za »komornika uzvišenoga«, a to su vrlo istaknute i odgovorne službe u tim vremenima. Nije postojala nedoumica za čiju pobjedu treba moliti pomoć s neba. Nitko tada nije postavljao pitanje pod čijom je vlašću bolje biti, pod mletačkom ili pod turskom. Pjesniku je bilo jasno čijom se pobjedom može očekivati mir. Pjesma odražava stvarne prilike, ne samo mjesne nego i one s mnogo šireg i značajnijeg područja.

U pjesmi nije ništa izričito rečeno na temelju čega bi se sa sigurnošću moglo odrediti gdje je ona nastala. Međutim, upravo je u vezi s mjestom nastanka pjesme došlo do zabune koju je potrebno raščistiti. Ivan Milčetić je, naime, u popisu glagoljskih kodeksa²¹ naznačio da se u *Blagoslovu na blagdan Vazma* iz Bilanovićeve pjesmarice nalaze stihovi:

Blagoslovi, Bože jaki,
vas puk ovaj zemunički.

To je zavelo one koji su pjesmu spominjali te joj postanak povezivahu sa Zemunikom, a da nisu provjerili točnost podataka.²² Milčetić se nije dovoljno jasno izrazio jer je propustio istaknuti na kojem su mjestu ti »zemunički« stihovi. Kako se vidi iz donesenog teksta pjesme, oni nisu njezin sastavni dio nego su naknadno dopisani. Nema sumnje, kodeks je bio i u Zemuniku, u tom se mjestu pjesma iz njega pjevala i za tu prigodu dodan joj je jedan dvostih. No, taj dodatak zapisala je neka druga ruka iza pjesme. Uza nj je stavljen znak +, a isti se takav znak nalazi uz stih 70. i 72, što znači da se na jednom od tih mjesta imao dopisani dvostih izgovoriti. Dodavanje stihova i bilježenje znaka ne potječu od sastavljača pjesme nego od zemuničkog pjevača.

Pjesmarica se, vidjeli smo, dosta puta selila iz mjesta u mjesto. Ispod dvostiha koji je dodan u Zemuniku postoji još jedan koji nam kazuje da se i drugdje pjesma pjevala.²³ Ona

²¹ Ivan Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija, Starine JAZU*, 33, Zagreb 1911, str. 370.

²² Usp. A. M. Strgačić, *nav. dj.*, str. 65; H. Morović, *nav. dj.*, str. 155; J. Bezić, *nav. dj.*, str. 589.

²³ Posljednja riječ u dvostihu je nečitljiva, ali je očito da se u njoj krije neki ktetik.

se mogla svugdje upotrijebiti jer je mišta ne vezuje uz neko određeno mjesto. U tom je pogledu neodređena i uvijek je bilo mogućnosti da joj se nešto nadoda prema mjesnim prilikama. U dva mjesta to je učinjeno.

Sadržaj nekih dijelova pjesme ipak dopušta da joj odredimo mjesto postanka. Osim što je očigledno da je nastala izvan urbanog središta, naslućuje se da je vezana uz neki samostan. Nije bez razloga šest stihova posvećeno redovnicima:

Blagoslovi, Bože slavni,
redovniki poštovani,
ti jim možeš milost dati
i blagoslov njim poslati,
ki poštenje tvoje brane,
tvoje sluge izabrane.

U zapisima na bjelinama Pjesmarice nekoliko je puta spomenut samostan sv. Kuzme i Damjana u Tkonu pa je to indicija da pjesmu možemo s njime dovesti u vezu. Na jednom se mjestu govori i o nazočnosti redovničkih kandidata:

Blagoslovi ovi žakni,
o Isuse naš prislatki.

Po samostanima su bile sjemenišne škole pa i ovi stihovi opravdavaju mišljenje da su ispjevani u Čokovcu nad Tkonom, gdje su, po svojoj prilici, u ovaj kodeks uneseni i ostali glagoljski tekstovi.

4. Kasnije zadarske varijante

Zadarska pjesma *Benedictio super populum* iz 15. st. slijedila je tijekom povijesnog razvoja. Iz nje su nastale nove varijante koje prate promjenu strukture zadarskog žiteljstva i gradske uprave. No, namjena im se nije mijenjala. Pjevale su se za svečanih obreda, najprije u Sv. Šimuna, a onda u šest drugih istaknutijih crkava, obično dva puta godišnje, na Božić i na Uskrs, a u katedrali još na dan zaštitnice sv. Stošije. Ravnatelj katedralnog kora i kanonik zadarskog kaptola Šime Vitašević dva puta je pjesmu zapisao. Jednu je uvrstio u koralni priručnik što ga je priredio za potrebe katedralnih pjevača.²⁴

Jerko Bezić (*nav. dj.*, str 584) točno je izvijestio da je *Blagoslov* koji se pjeva u Olibu sličan ovome, ali kako nemamo cijeli olipski tekst, ne možemo pjesme usporediti.

²⁴ Kodeks je danas vlasništvo Knjižnice Zadarskog kaptola, a privremeno je pohranjen u riznici samostana sv. Marije.

Između nekoliko latinskih i nekoliko hrvatskih obrednih tekstova nalazi se i *Blagoslov* s početnim dvostihom:

Nu slišite svi karstjane
ki ste toti na sve strane.

Pjesma je ovdje proširena na 196 stihova te je od one iz god. 1414. dvostruko duža.²⁵

Drugi put je Vitasović pjesmu unio u *Pjesmaricu* koju je god. 1685. priredio također za korske potrebe katedralne crkve.²⁶ Ako sve te pjesme usporedimo, opažamo da je stari zadarski *Benedictio super populum*, uključujući i onaj iz Budvanske pjesmarice, svakom novom preradom rastao i dobivao sve više stihova. Posljednja Vitasovićeva varijanta ima ih usve 224. Vitasovićeva je pjesmarica također pokazatelj nacionalnog raspoloženja zadarskog građanstva u 17. st. jer iz nje vidimo kako je pjesme u crkvama voljelo slušati.²⁷

Poznato je da je Vitasović bio sklon stihotvorstvu²⁸ pa se posve prirodno nameće pitanje, nije li i ove pjesme nadopunjavao novim stihovima, a ne samo prepisivao. H. Morović u to vjeruje, isto tako i A. Strgačić, koji je dosad najpotpunije proučio djelovanje tog zadarskog kulturnog radnika.

Drukčijeg je mišljenja F. Fancev. On drži da u *Pjesmarici* nije ništa poteklo iz Vitasovićeve pera »do gdje koje promjene

Marijan Grgić drži da je zbornik nastao između 1677. i 1690. i da ga je Vitasović izradio za vlastitu uporabu, a da ga nije namijenio koralnoj službi (M. Grgić, *Zadarske laude aklamacije iz god. 1677, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. IX, Zadar 1962, str. 289).

²⁵ Objavio ju je A. Strgačić, *Don Šime Vitasović i njegova djela, »Danica«, pučki kalendar, Zagreb 1957, str. 43—49.*

Jedan dio pjesme, u izvornoj grafiji, donio je M. Grgić, *nav. dj.*, str. 288.

²⁶ Pjesmarica se čuva u Biblioteci Male braće u Dubrovniku, sign. 4—I—34.

²⁷ Kako su govorila zadarska sela nije potrebno spominjati. U samom Zadru nije popuštao narodni duh pa je većina građanstva govorila hrvatskim jezikom. Bilješka nekog anonimnog pisca iz 18. st. kaže da je hrvatski jezik »madre lingua anco della città e contado di Zara«. Radi toga se u crkvama poslanica i evanđelje čitahu na hrvatskom jeziku. Usp. H. Morović, *nav. dj.*, str. 149.

C. F. Bianchi također ne prešućuje da se u crkvama rabio narodni jezik, a to objašnjava ovako: »Sotto la dominazione degli Slavi s'introdusse in Zara la lingua loro in alcune parti della Liturgia.« Spominje dalje da su se u katedrali hrvatski pjevale lekcije na jutarnji, rasponsoriji, *Te Deum* i *Benedictus*, zatim poslanice i evanđelja, neki obredi na Veliki četvrtak i *Pange lingua* u cijeloj osmini Tjelova, što ju je slavila Bratovština sv. Sakramenta. Usp. Bianchi, *nav. dj.*, str. 131—132.

²⁸ Sačuvala se jedna Vitasovićeva hrvatska pjesma koju je uputio zadarskom književniku Ivanu Tanzligeru Zanottiju u povodu njegova prijevoda prvog pjevanja Vergilijeve *Eneide*. Tanzliger Zanotti tiskao je tu pjesmu na početku svoga prijevoda.

u jeziku ili u pojedinim stihovima predloška».²⁹ To bi značilo da se ni u *Blagoslovu* ne bi smjelo tražiti Vitasovićevih stihova. Za prosudbu da li Vitasoviću treba priznati udio u proširivanju pjesme ili ne, ne donose se razlozi ni s jedne ni s druge strane. Sudovi su stvoreni na osnovi dojma što ga pjesma i cijela *Pjesmarica* ostavljaju na čitatelja kao i činjenica da su u nju uvrštene neke otprije poznate pjesme. Opređeljenju za jedno od ovih mišljenja pomoći će pokušaj pronalaženja u pjesmi nečega osim općeg utiska.

U *Blagoslovu* iz Vitasovićeve pjesmarice, a to je najduža zadarska redakcija pjesme, ima jedan dio iz kojega se može izvesti zaključak da je Vitasović vidno dopunio pjesmu. Čini se da je njegovih nekih pedesetak stihova na početku. Ni u jednom drugom *Blagoslovu* nema sličnog sadržaja. Tu onaj kome je povjereno da obavi obred, u ovom slučaju sam Vitasović, moli za sebe moć da se riječi koje izgovori obistine, da se njegov blagoslov ostvari. Ta se molba proteže kroz cijeli pristupni dio i doseže vrhunac u slijedećim stihovima:

Sveto Trojstvo, daj mi milost,
blagoslova tvoga kripost,
sve ča rečem da im se zbude,
građu, selom, polja i svude.

Postoji podatak da je Vitasoviću koji je imao ugodan glas bila povjerena dužnost pjevanja te pjesme u katedrali na dan sv. Stošije.³⁰ Ponosan na taj vrlo cijenjeni nastup, on je pjesmi dodao uvod želeći istaknuti svoju ulogu u obrednom činu. Na poetski način priznaje svoju nemoć da to učini pa se služi invokacijom, uobičajenim osloncem pjesnika kada su željeli istaknuti zamašitost posla kojega su se lačali. Vitasović je imao pjesničku kulturu i znao je za takve postupke. Pjesmu započinje ovako:

O visino, o mudrosti,
o neizmerno blago dosti,
koliki su sudi koji
i nezvidni puti tvoji,
ko je poznal Božja stanja
al skrovita njeg otajna.

Treba imati u vidu Vitasovićevu opću i posebno teološku naobrazbu. Ti nastupni patetični stihovi, koji su u prvi čas neshvatljivi, postat će razumljivi ako ih stavimo uz tekst u

²⁹ Franjo Fancev, *Novi prilozi za povijest hrvatske crkvene drame*, »Nastavni vjesnik«, XXXVI, sv. 1—2 Zagreb 1927, str. 9.

³⁰ A. M. Strgačić, *nav. dj.*, str. 51—52.

kojemu je pjesnik našao nadahnuće. Oni su parafraziran mistički ushit apostola Pavla iz poslanice Rimljanima. Biblijski odlomak glasi: »*O dubino bogatstva, mudrosti i znanja Božjega! Kako su nedokučive njegove odluke i kako su neistraživi njegovi putovi! Tko je naime upoznao Gospodnju misao? Tko mu je bio savjetnik?*«³¹ Nakon što je u pavlovskom stilu takvim početkom dao oduška svome raspoloženju, pjesma se počinje podudarati s onom iz koralnog priručnika, a onda i sa starim *Blagoslovom*.

Vitasovićeve varijante, kao i svi prethodni primjerci pjesme, odjek su mjesnih prilika. Mletačku vlast ne spominje ni jednom riječju više nego je to našao u starome tekstu. Odnos građanstva prema vlasti nije se izmijenio. Osim toga on, zadarski pučanin, osjećajući sve veću društvenu podvojenost u rodnome gradu, nakon što je po dužnosti spomenuo »vlastelu i vladike«, odmah odaje počast svome staležu:

Blagoslovi i pučane
i sve puke poštovane.

Zatim nabraja predstavnike novih zanimanja što ih je stvorila potreba utvrđenog grada, a koje ne poznaje ni stara pjesma, ni verzija iz katedralnog koralnog priručnika:

sve vojvode i vojnike
i svi pišci i konjike,
ki se hrabro sude(!) arvu
za tvu viru, Bože, pravu,
i svi kapi lumbardiri,
ki čuvaju grada miri.

Novi elementi kojima su pjesme obogaćene sugeriraju ovaj zaključak: onu u koralnom priručniku Vitasović je zapisao prema predlošku što ga je imao i napravio samo poneku neznatnu promjenu, a ovu potonju što ju je unio u *Pjesmaricu*, proširio je uvodnim dijelom i motivima koji se odnose na posebne prilike u gradu. Zato je u ovoj inačici pjesme dopušteno pretpostavljati njegovo dodavanje stihova.

5. Stari sadržaj u novoj obradi

Nedostatak knjige za puk i pomanjkanje brige da pisana riječ dođe do ruku slabije naobražena društvenog sloja osjetiše

³¹ Rim 11, 33—34. Navedeno prema *Bibliji*, izd. Stvarnost, Zagreb 1968, NZ, str. 135. Ako bi se stihovi usporedili izravno s Vulgatom, sličnost bi bila upadnija. Prvi je usklik u Vulgati: *O altitudo*; riječ označava i visinu i dubinu.

mnogi naši kulturni radnici 17. i 18. st. Neki su od njih pokušali tome doskočiti pomažući se na razne načine i ostaviše u književnosti ostvarenja koja se ne mogu prešutjeti.

Potrebu čitanja i pjevanja stihova zadovoljavale su u to doba uglavnom rukopisne pjesmarice pobožnog i svjetovnog sadržaja. Za vesela društva po kurijama i dvorcima nicali su pjesme i zbornici rodoljubnog, misaonog, ljubavnog i vedrog raspoloženja, a za vjerske potrebe prepisivahu se stare i sastavljahu nove pjesme. U tim sastavima jedne i druge vrste nađe se i nadahnutih stihova. No, u najviše slučajeva u njima je ostavilo pečat vrijeme koje je bilo obilježeno racionalističkim nastojanjima djelovanja na volju.

Mnogo je toga tada napisano iz utilitarističkih razloga, a ti su motivi jednako vodili svjetovne kao i duhovne pisce. Tako, na primjer, Matija A. Reljković unosi u svoje *Slavonske libarice* nekoliko »bogoljubnih pjesmica«, prevedenih iz francuskoga, da posluže vojnicima za pjevanje pri vjerskim obredima. Senjanin Mateša Kuhačević, zatočenik Spielberga u Brnu, u svojim pjesmama slika vlastite patnje i čitaču nudi životnu mudrost koju je u nevoljama stekao. Oživljujući narodnu prošlost jada se na propadanje starih dobrih običaja u svome rodnome gradu i pita se, što je od negda junačkoga Senja ostalo osim imena. Tako odreda i drugi postupaju. Ako izuzmemo imena neospornih pjesnika, kakav je među rijetkima bio Andrija Kačić, u tzv. Mletačkoj Dalmaciji istaknutijih pjesničkih imena nema, ali stihotvorstvo nije bilo zamrlo.

Među onima koji podržavaju pjesničku tradiciju u 18. st. nalazimo Tomu Babića. Pripadao je krugu onih tihih radnika koji su gojili domaću književnu riječ u stihu i u prozi, kao što su bili Stjepan Margitić, Lovro Šitović, Petar Knežević i drugi. Babić je zaslužan da se staro pučko pjesništvo proširilo i u ona mjesta gdje se tradicijom slabo podržavalo. God. 1726. tiskao je Babić u Mlecima *Cvit razlika mirisa duhovnoga*, knjigu namijenjenu duhovnim potrebama naroda. Deset godina kasnije, 1736, priredio je Babić novo izdanje svoga djela, tiskana također u Mlecima. Nakon njegove smrti *Cvit* je pretiskan još pet puta. Djelo je Babić podijelio u dva dijela, prvi »uzdarži nauk karstjanski s mnogim molitvam i devocioni razlici«, a u drugome su dijelu sabrani »verši od mnogi svetkovina priko godišća i druge pisme duhovne i bogoljubne u korist virni«. Među njima je i *Blagoslov puka*.

Povezanost među hrvatskim piscima postajala je u 18. st. sve izrazitija, iako je književnost još uvijek imala vidne oznake regionalizma. Svladavanju prepreka koje su stajale na putu književnog zbliženja vrlo je koristilo izdavanje rječnika i gramatika, u prvom redu s nakanom da posluže hrvatskoj omladini. I Babić je jedan od pisaca gramatika (*Prima grammati-*

cae institutio pro tyronibus illyricis accomodata) koju je priredio za one koji »počinju učiti gramatiku a drugoga jezika ne znadu«, pa ga je i taj rad ne samo približio savremenim nego mu je omogućio uvid u jezičnu i književnu prošlost. Babić je mnogo pabirčio po knjigama. Za pjesme iz *Cvita* utvrđeno je da ih je preuzimao s raznih strana,³² ali je sasvim na mjestu tvrdnja J. Šetke, da je većini od njih dao konačan oblik.³³ To vrijedi i za *Blagoslov puka*. U Babićevoj pjesmi ima stihova iz zadarskoga *Benedictio super populum* i Vita-sovićevih varijanata, ali i takvih koji se ovdje prvi put javljaju, nekada s dvojbjenim uspjehom u slušateljstva kojemu su namijenjeni. Na jednom mjestu, npr., intarzirana su Empe-doklova počela, što je neuki puk jedva mogao razumjeti:

Blagoslovi elementa
puku tvomu da ne smeta,
aer, vatru, zemlju, vodu,
da ne čini puku škodu.³⁴

Najveći dio života proveo je Babić u Skradinu. Tu je i priredio svoje djelo za tisak. Iako je boravio podalje od političkog središta, u svojoj pjesmi nije smio izostaviti državnu vlast. Babić je bio sedamnaest godina stariji od svoga subrata Filipa Grabovca i prilike u kojima su živjeli bile su iste. Grabovac je u stihovima napustio svaki oprez, što je ispaštao »sotto i piombi«. Babić je našao načina da riješi osjetljivo pitanje evociranja vlasti. Nije prešao uobičajenu konvencionalnost i stihovi mu ostaju u granicama trijeznog iskaza. Sve što je za vlast imao reći sažeo je u jedan dvostih, kako su i njegovi predšasnici radili:

I principu od Mletaka
dopusti mu lita laka.

U svojoj pjesmi Babić apostrofira i mjesnog biskupa. To ne bi trebalo isticati da je u starijim *Blagoslovima* bio takav

³² Dragutin Prohaska, *Das Kroatisch-Serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina*, Zagreb 1911, str. 133.

³³ Jerolim Šetka, *Pjesme fra Tome Babića*, »Nova revija«, XVII, Br. 6, str. 427, Makarska 1928.

³⁴ U varijanti zapisanoj u Primoštenu ovi su stihovi preinačeni i glase:

Blagoslovi sve stvoreno
Da diluje uređeno,
Zemlju, vatru k tome vodu
Da ne čine puku škodu.

Usp. Krsto Stošić, »Hrvatska prosvjeta«, XVI, br. 4, Zagreb 1929, str. 95.

običaj, ali nije. Jerko Bezić je zapazio da se u Vitasovićevim *Blagoslovima* ne spominju ni biskup ni nadbiskup. Smatrajući da to nije bez razloga, pitanje »ostavlja otvorenim«.³⁵ Zašto Vitasović ne spominje nadbiskupa ni u prvoj ni u drugoj svojoj pjesmi, nije teško odgonetnuti. Razlog treba vidjeti u tome što ni stari zadarski *Blagoslov* iz 15. st., koji se u Zadru pjevao, nije spominjao mjesne vlasti, ni građanske ni crkvene, a taj *Blagoslov*, ili neki prijepis te pjesme, služio je Vitasoviću kao predložak za njegove prerade. Pitanje treba postaviti ovako: zašto ona najstarija pjesma toga nema? Odgovor nas vodi u novo objašnjenje postanka ovih stihova.

Uz društveno značenje *Blagoslova puka* treba istaknuti još jednu komponentu te pjesme, a to je demokratičnost i slobodarska misao na kojoj je zasnovana. *Blagoslov* je u pravom značenju riječi *pjesma puka*, građanskog i seoskog pučanstva, onoga sloja koji je stajao na nižoj ljestvici i nije imao udjela u vlasti.

Blagoslov puka je nastao kao protuteža eksklamatornih zaziva što su se na određene blagdane umetali u svečane obrede, a evocirali su visoke državne i crkvene poglavare. To su poznate *laude* ili *aklamacije* što su se u Dalmaciji običavale pjevati u većim gradovima, sjedištima kneza i biskupa, još od ranog srednjeg vijeka.³⁶ Prema nekim vijestima u Zadru je taj običaj postojao već u 9. stoljeću, a u zadarskom Evanđelistaru iz 12. st. ostao je zabilježen cijeli tekst lauda s neumama. U njima se spominju kralj Koloman, sin mu Stjepan, zadarski biskup Grgur i zadarski knez Kledin.³⁷ Jedan tekst

³⁵ J. Bezić, *nav. dj.*, str. 584.

³⁶ Povjesničar Ivan Lucić spominje gdje su se u njegovo vrijeme *laude* još pjevale: *Hae autem Laudes nunc canuntur in his tantum civitatibus, quae olim Romanorum, vel Dalmatarum nomen retinuerunt, ut dictum est, quae Imperiales etiam dictae fuere ad differentiam Croaticarum, quae Regales, suntque Ragusium, Spalatum, Tragurium, Iadra, Arbum, Viglia... canuntur quoque hodie ex more antiquo, Iustinopoli Istriae civitate. Usp. Ioannis Lucii, De Regno Dalmatiae et Croatiae, Vindobonae 1758, str. 73—74.*

Običaj pjevanja lauda postojao je i drugdje. Brački povjesničar Vicko Prodić, pisac djela *Cronica dell'isola della Brazza*, 1662, znade da su se *laude* nekada pjevale na njegovu otoku »u znak počasti prema predstavnicima svjetovne vlasti, a također i prema sucima općine«. Međutim otišle su u zaborav, piše Prodić, radi navodnog preseljenja biskupskog sjedišta sa Brača na Hvar i »zbog nedovoljne pažnje onih koji su o tome morali voditi brigu«. Prema načinu na koji Prodić o tome govori dogodilo se to dosta prije njegova vremena. (Usp. Visko Prodić, *Kronika otoka Brača*, preveo Josip Posedel, Splitski književni krug, Svjedočanstva, knj. 2, Čakavski sabor, Split 1977, str. 246.)

³⁷ T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II, Zagreb 1904, str. 392—393.

lauda zabilježio je i Šime Vitasović u svome koralnom priručniku, s notama. Običaj pjevanja lauda održao se u Zadru do kraja prvog svjetskog rata.³⁸ Zadarske su laude bile Hincmarova tipa.³⁹ Pjevale su se na Božić i na Uskrs, ali i u nekim drugim prigodama.⁴⁰ Bile su sastavljene tako da im je sadržaj zadirao u političko pitanje. Predstavnici državne vlasti izričito su zahtijevali da budu poimence spomenuti.⁴¹ Smatralo se da su pjevači koji su ih izvodili posebno počašćeni, a kadšto su dobivali i novčanu nagradu.⁴²

Vjekoslav Klaić, *O neupotrebljenom dosad prilogu za hrvatsku povijest na početku XII. stoljeća*, Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, god. III, Zagreb 1901, str. 1—5.

³⁸ Antonin Zaninović, *nav. dj.*, str. 8.

Marijan Grgić tvrdi na su se laude pjevale u zadarskoj katedrali u novije vrijeme, god. 1952, prigodom ustoličenja nadbiskupa, a i kasnije, ali da te laude nisu imale ni u tekstu ni u napjevu ništa zajedničko s onima iz prošlosti. (Usp. M. Grgić, *nav. dj.*, str. 307, bilj. 57.)

³⁹ Povjesničar i polemičar Hincmarus (806—882), biskup u Reimsu, dao je laudama poseban oblik. Zazive je sastavljao prema prigodama, a prije svakog zaziva umetao je pretpjev: *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat*. Takve laude i danas upotrebljava Rimska crkva i nazivaju se *Laudes Hincmari*.

⁴⁰ Farlati navodi laude iz god. 1598, što su se pjevale u povodu završetka sinode u Zadru za vrijeme nadbiskupa Minutiusa de Minutiis. Uz nadbiskupa spominju tadašnjega papu Klementa VII. i dužda Marina Grimanija. (Usp. D. Farlati, *Illyrici sacri*, V, Venetiis 1775, str. 154.)

⁴¹ Zadarski povjesničar Brunelli donosi tekst lauda iz različitih razdoblja: prve iz 12. st., nastale za kralja Kolomana, koje su već spomenute; druge iz 16. st., slične onima iz 12. st., ali, dakako, s novim imenima. U njima se uopćeno spominje zadarsko građanstvo i puk u zazivu: *Universis civibus ac toti devotissimo populo nostro Jadrae salus, vita et gaudium salubre*. U trećim laudama iz 18. st. puk nije dobio ni toliko. Nakon nabranjanja građanskih i vojničkih časti spomenut je u posljednjoj aklamaciji vrlo kratko: *Consiliariis cunctisque nobilibus et universo populo civitatis Jadrae*. (Usp. Vitaliano Brunelli, *Storia della città di Zara*, ed. II, Trieste 1974, str. 276.)

Jedan glagoljski rukopis iz god. 1758, u Arhivu JAZU, VIII 183, koji potječe iz Baške na Krku, sadrži neku kombinaciju starih lauda i pjesme *Blagoslov puka*, isključivo za pučku upotrebu. Tu se moli za najviše crkvene i državne poglavare, za mjesne vlasti, za narod i posebno za razne obrtnike i zanatlije. Na kraju se spominje domaća živina »da bude zdrava i vesela i plodna i da bude vam hrana na duši i telu«. Neki su dijelovi toga *Blagoslova* popraćeni naivnostima koje djeluju šaljivo. Pod naslovom *Bašćanska božićnica* objavio ga je Vinko Premuda, »Sveta Cecilija«, XXII, sv. 6, str. 262—264, Zagreb 1928.

⁴² Odredbom splitskog nadbiskupa Petra iz god. 1192, pjevači lauda u Trogiru dobivahu dva perpera, jedan na Uskrs, drugi na Božić. (T. Smičiklas, *nav. dj.*, str. 254.)

Ivan Lucić također spominje nagrade pjevačima lauda: »... *determinatoque pecunia hanc ob causam Canonicis pendebatur, prout ex pactis cum Iuachino Bano Sclavoniae, electo Comite Spalati, constat*. (I. Lucius, *nav. dj.*, str. 73.)

Otkako je Zadar počeo gubiti slobodu potpadajući sad pod mletačku upravu, sad pod vlast hrvatskougarskih kraljeva, osjećao se nezadovoljnim načinom na koji su novi gospodari, i jedni i drugi, njime upravljali. Koloman se god. 1105, kad mu se Zadar predao, svečano zakleo da neće postaviti ni biskupa ni kneza koga Zadranima ne bi htjeli. Isto je Zadranima god. 1117. obećao mletački dužd Ordelafo Faledro izričito naglasujući da ni knez ni biskup u gradu neće biti stranac, već isključivo zadarski građanin.⁴³ Zadranima su bili gnjevno razočarani kada su im za gradske i crkvene poglavare bili nametnuti stranci. Između ostaloga, i u tome treba tražiti uzroke zadarskih buna još u 12. st., koje su se vrlo zaoštrile kada je doseljena obitelj Maurocena pokušala u Zadru uspostaviti kneževsko nasljedstvo.

Jedan vid otpora svemu tome dao je Zadar pjesmom *Blagoslov puka*. Da u toj pjesmi smijemo gledati reakciju šireg građanskog i pučkog sloja na laude dokazuje i to što je svečano pjevanje *Blagoslova* uvedeno u iste dane kad se akklamiralo vlastima, tj. na Božić i na Uskrs, iznimno u drugim slučajevima. U nekim se mjestima iz praktičnih razloga iz Uskrsa prenosilo na koji drugi dan u preduskrsnoj sedmici, npr. u Veliki petak.

Na pjevanje *Blagoslova* misli Vitaliano Brunelli kada govori da je puk imao svoje laude i aklamacije koje se na hrvatskom jeziku pjevahu.⁴⁴ U najstarijoj takvoj pjesmi, onoj iz početka 15. st., ne spominje se nijedna gradska vlast, pa ni crkvena. Stihovi te demokratske pjesme ističu samo one staleže koji bi zapravo trebali upravljati gradom i puk zadarske okolice na kojemu je ležala snaga i napredak građanstva. Zadarski *Blagoslovi* prešućuju nadbiskupe jer su oni, u najviše slučajeva, nepoželjni stranci.

Evociranje biskupa u Babićevu *Blagoslovu puka* pokušava se objasniti činjenicom da je *Cvit razlika mirisa duhovnoga* posvećen zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću, osnivaču glagoljskog sjemeništa u Zadru.⁴⁵ No, neće to biti razlog zašto je Babić u pjesmu uveo biskupa.

Zmajevićeve su zasluge zaista mnogostruke i one su zavrijedile priznanja. I dubrovački pjesnik Ignjat Đurđević posvetio mu je *Uzdahe Mandaljene pokornice*. Đurđević ističe da mu djelo ne bi za dugo ugledalo svjetlo dana bez Zmajevića.

⁴³ T. Smičiklas, *nav. dj.*, str. 393.

⁴⁴ Pošto je donio laude na latinskom jeziku, Brunelli piše: *Il popolino aveva pure le sue laudi e le sue acclamazioni, gridate sulla piazza della Signoria in certe festività, e dai sacerdoti slavi in alcune chiese cantate nella lingua loro.* (Brunelli, *nav. dj.*, str. 276.)

⁴⁵ J. Bezić, *nav. dj.*, str. 584.

ćeve pomoći. Babić je također imao poteškoće sa svojom knjigom, ali druge prirode. Bilo je, čini se, zlonamjernih ocjenjivača njegova rada, na koje misli kada u predgovoru *Cvita* piše: »... ako ti budeš prava pčelica, u svakom ćeš cvitku naći meda slatkoga; ako li budeš pauk ili zmija, i od plemenitog ćeš cvita jid učiniti.« Babić je ustrajao u svome radu jer je bio uvjeren da čini nešto korisno. Svoje djelo posvetio je Zmajeviću kao istaknutom piscu, pjesniku i kulturnom radniku. Spominja nje biskupske časti u pjesmi s time nije u vezi.

Nešto je drugo bilo povod da je mjesni biskup u pjesmi posebno počašćen. U Skradinu je Babić obavljao službu biskupskog vikara i to za vrijeme dvaju biskupa, Nikole Tommasea, vlastelina bračkoga i poslije njegove smrti za Vinčenca Brogadina, plemića mletačkoga. Kao druga osoba u mjesnoj crkvenoj hijerarhiji Babić iskazuje poštovanje svome neposrednom pretpostavljenome s kojim je najuže surađivao.

Kako je Babić namijenio svoje pjesme puku po selima gdje se nisu pjevale laude, s pravom je smatrao da u jednoj crkvenoj pjesmi isticanje biskupske službe neće nikome smetati. S druge strane bio je svjestan da njegova pjesma neće prodrijeti u gradove, pogotovu ne u Zadar, koji je već imao svoj *Blagoslov*. Istraživanja zaista potvrđuju da je Babićeva pjesma po selima i po otocima bila vrlo proširena.⁴⁶ Dapače, čini se da je ona u velikoj mjeri istisnula starije redakcije, koje su nikle na zadarskom području.

Babićev se *Blagoslov* prepisivao i glagoljicom. U jednom rukopisu iz 18. st. nalazi se u skraćenom obliku.⁴⁷ V. Štefanić je izrazio mišljenje da je taj prijepis nastao u Zadru, jer ima stih *i biskupa našeg grada*.⁴⁸ Kako se radi o preradi Babićeve pjesme u kojoj je taj stih postojao, to ne bi bio dokaz za zadarsko podrijetlo rukopisa. Naprotiv, mnogo je veća vjerojatnost da je nastao u nekom manjem mjestu. Iz pjesme su, naime, ispušteni stihovi u kojima se spominju gradski staleži: vlastela, vladike, vojvode, vojnici, trgovci itd. Svega toga nema, a istaknuti su ruralni elementi: *polja, drage, gore, vino-gradi, intrade*.

⁴⁶ Bezić je muzikološki prikazao deset napjeva *Blagoslova* iz raznih mjesta u okolici Zadra. Osam ih je od toga broja koji se pjevaju na tekst T. Babića. To je samo približan uvid u raširenost Babićeve pjesme na tome području, jer nisu ispitana sva mjesta. Jedan od tih deset, utvrđuje Bezić, razlikuje se i od Babićeve i od Vitasovićeve redakcije. (Usp. J. Bezić, *nav. dj.*, str. 581.)

Taj različiti *Blagoslov*, vidjeli smo, ima izvor u Bilanovićevoj pjesmarici.

⁴⁷ U arhivu JAZU, VII 59. Rukopis sadrži *Pláč Divice Marije i Blagoslov puka*.

⁴⁸ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I, Zagreb 1969, str. 263.

Babićev je doprinos da se *Blagoslov puka* popularizirao i da je zašao u mjesta izvan pokrajinskih središta. Tu se snagom tradicije zadržao i u vrijeme kada je izgubio društveno značenje što ga je u početku nosio.

Resümee:

DER GESELLSCHAFTLICHE HINTERGRUND EINES
ALTKROATISCHEN LIEDES

Der Autor analysiert das in Glagoljica abgefasste Lied *Blagoslov puka*, die kroatische Variante des *Benedictio super populum*, welche im Raum Zadar entstanden ist und in Südkroatien Verbreitung fand. Das genannte Lied stammt aus dem Budvaer Gesangbuch, welches nach der Vorlage des Korčulaner Gesangbuches erarbeitet worden ist; schließlich stammt auch der Text des Liedes aus der Feder des Mihovil Bilanović, der seinerzeit Kaplan in Diklo war.

Zuletzt werden die späteren Versionen aus Zadar des genannten Tomo Babić, welche auch die späteren Varianten der ursprünglichen Vorlage aus Zadar darstellen, analysiert. Der Autor unterzieht das Lied auch einer semantischen Analyse und geht insbesondere auf seine Funktion im gesellschaftlichen Leben ein: es beschreibt die damalige gesellschaftliche und politische Ordnung; im kirchlichen Leben sollte es die »demokratische« Denkweise beschreiben, hier im Gegensatz zu den liturgischen, kodifizierten Lauden und Akklamationen. Der aus Zadar, wo er übrigens auch seinen stärksten Einfluss hinterliess, stammende *Blagoslov puka* erhielt uns also die gesellschaftliche Struktur und das Leben des 15. Jahrhunderts.